

Hak-al

NUM. 10 oktober '76

2 jaargang

ELLY HEYNES

GOILBERDINGESTR. 24

CULEMBORG

HAK-AL

mededelingenblad van de Natuur- en
Vogelwacht Culemborg NVWC

Redaktie-adres:

Triosingel 27 - Culemborg

Kontaktadres:

Gerard van Zuylen - Zandstraat 32A
Culemborg - 03450-3922

Begeleiding
jeugdgroep:

Leo v/d Kooy - Vliegerweg 3
Culemborg - 03450-5450 en
Gerard van Zuylen

Coördinatie
inventarisaties:

Chris Kalden - Ravelijnstraat 51
Culemborg - 03450-6213

Bibliotheek:

Frans Waroux. Boekenlijst beschikbaar.
Boeken in het Kompas.

"Het Vogeljaar"

Jaarabonnement door overschrijving
van f 10,- op de girorekening van
de NVWC met vermelding "Vogeljaar"

Nieuwe leden:

Opgeven bij de penningmeester

Lidmaatschap:

Jeugdlidmaatschap f 5,- per jaar
Individueel volw. f10,- per jaar
Gezin f15,- per jaar
Indien per post f15,- per jaar

Penningmeester:

Frans Waroux - Mendelssohnlaan 7
Culemborg - 03450-5393
Gironummer 34 33 351 tnv. F.Waroux
rek. Natuur- en Vogelwacht Culemborg

Redaktieteam:

Harry en Jilles v/d Warenburg en
Breun Jansen

Afbeelding voorplaat: Geschubde Inktzwam

Van de redaktie:

In dit nummer twee langere artikelen over vlee-
muizen en ruiters. Daarnaast er is veel informatie
over de diverse activiteiten binnen de natuur- en
vogelwacht, zoals de excursies, het Kompas, ver-
gaderingen en kampen.

Het novembernnummer zal waarschijnlijk grotendeels
gewijd worden aan de diverse inventarisaties, zoals
deze in het voorjaar en de zomer van 1976 door
verschillende leden en de jeugdgroep uitgevoerd
zijn.

We zitten overigens erg verlegen om mensen, die
een keer een dia-avond of filmavond voor hun
rekening willen nemen.

Mocht je mensen kennen, die eventueel bereid zijn
dit te doen, geef hun naam dan door aan een van
de adressen op de linkerkant van deze pagina.

Hak-al

Verklaring naam Hak-al

Hak-al is een Culemborgse of Kuilenburgse samen-
voeging van de uitroep "Had ik al", planten of
vogels gehoord, gezien of gevonden.
Deze kreet is nogal eens te horen tijdens
excursies en inventarisaties.

ONZE VOGELS

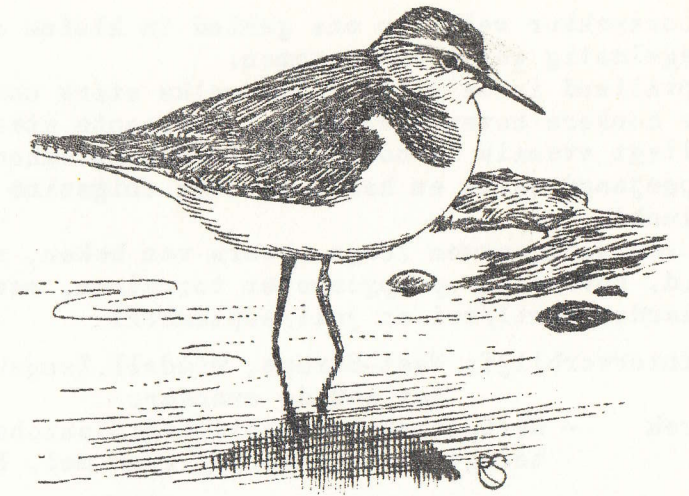
Deze keer zullen we de bijzondere kenmerken van de groep RUITERS en OEVERLOPERS bespreken. Een groep van 8 kleine tot middelgrote waadvogels met tamelijk lange poten en snavels, welke in de buurt van ondiep zoet, zowel als zout water te vinden zijn.

Hiervan komen slechts een drietal soorten voor welke in Nederland broeden, nl. de Tureluur, de Kempphaan en, zij het zeer schaars, de Oeverloper, terwijl de overige 5 soorten in Nederland als dwaalgast of als doortrekker voorkomen.

TURELUUR - *Tringa totanus* - lengte 28 cm

In ons gebied vrij schaarse broedvogel van erg natte graslandterreinen, vooral te vinden in de uiterwaarden ten noorden van de Lek (14 paar); in totaal in 1975 19 broedparen.

- Kleur - grijsbruin bovenkleed en opvallend witte stuit en witte achtervleugel; heloranje snavel en poten.
- Vlucht - met snelle vleugelslagen waarbij brede witte band aan de achterzijde van de vleugels opvalt.
- Geluid - verschillende luide geluiden, o.a. een geluid waaraan hij in Nederland zijn naam te danken heeft, nl. tluu-luu-luu.
- Biotoop - natte graslandterreinen, wadden en in de duinen
- Broedduur - een broedsel per jaar wat \pm 25 dagen duurt.
- Nest - verborgen in een graspol in een vrij diep kuiltje wat met plantenmateriaal is bekleed.
- Legsel - 4 eieren welke zeer uiteenlopend van kleur kunnen zijn, peervormig met lichte en donkere bruine vlekken
- Winterverblijf - Van IJsland, Gr.Brittannië, Nederland tot naar het Zuiden aan de Middell. Zee en naar Afrika tot aan de evenaar.
- Trek - Aankomst maart/april, terugtrek eind juni/half okt. Veel nachttrek. Overzomeraar aan de kust.

Oeverloper

OEVERLOPER - *Tringa hypoleucos* - lengte 20 cm

In ons gebied is in 1975 gedurende het gehele broedseizoen zowel op de O.V.B. als bij De Waay een paartje aanwezig geweest. Helaas zijn geen duidelijke aanwijzingen van broedresultaten gevonden.

- Kleur - bovenzijde donkerbruin, onderzijde en keel wit, voorhals en borst wit met donkere streepjes; poten donkergrauwe poten, kort.
- Vlucht - schokkende vlucht met enigszins stijve vleugelslag, meestal solitair.
- Geluid - vrij schel bij het opvliegen, tsie-tsie-tsie
- Biotoop - kiezelstrandjes met begroeiing aan rivieren. Tijdens trek slikkige oevers van plassen, sloten e.d.

Omdat de oeverloper een zeer zeldzame broedvogel is waarvan in Midden-Nederland geen bevestigde broedgevallen bekend zijn wordt meer aandacht besteed aan trekgewoonten dan aan Broedduur - Nest - en Legsel.

De meeste vogels ziet men slechts alleen of in kleine aantallen op doortrek, terwijl ze zich ook niet bij andere waders aansluiten. Slechts bij hoge uitzondering zal men groepen van 15 ex. of meer zien. In groot aantal doortrekker in ons land van begin juli tot half oktober. Trekt veel 's nachts.

WITGATJE - *Tringa ochropus* - lengte 23 cm

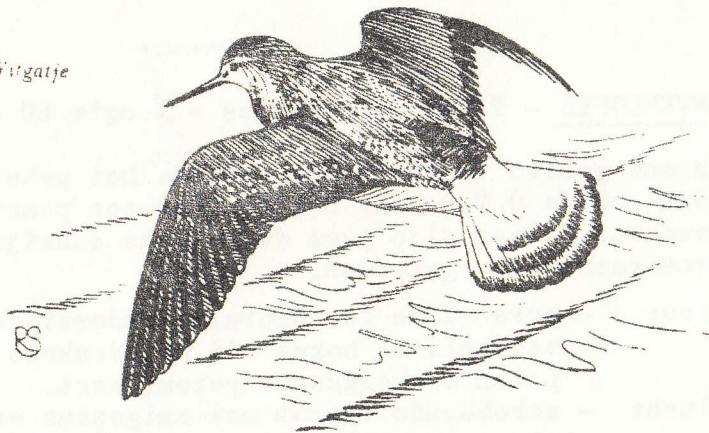
Doortrekker welke in ons gebied in kleine aantallen regelmatig wordt waargenomen. Opvallend is de witte stuit welke sterk contrasteerd met de donkere bovendelen en de gestreepte staartpunt. Vliegt evenals de bosruiter loodrecht omhoog wanneer hij opgejaagd wordt en heeft dan een enigszins snipachtige vlucht.

Wordt waargenomen langs oevers van beken, sloten, plassen, e.d. bovendien op opgespoten terreinen, meestal in de maanden april/mei en juli/september.

Winterverblijf: West-Europa, Middell.Zeegebied en Afrika tot aan de evenaar.

Trek - herfsttrek half juli/begin oktober
terugtrek half april/eind mei. Nachttrekker.

Witgatje

BOSRUITER - *Tringa glareola* - 20 cm

Doortrekker in vrij klein aantal, voornamelijk zoetwater-oevers, slikgebieden, drassige en natte graslanden. Vliegt loodrecht omhoog wanneer hij wordt opgejaagd. Waarnemingen voornamelijk op herfsttrek in de maanden juli/augustus.

In ons gebied in de Lekwaterwaarden.

Iets groter dan oeverloper, in de vlucht hiervan te onderscheiden door de voorbij de staart uitstekende poten.

Winterverblijf: Griekenland, Afrika, Zuid-Azië en Australië

Trek - herfsttrek half juli/begin oktober, meestal kleine aantallen.

terugtrek half april/eind mei. Nachttrekker.

ZWARTE RUITER - *Tringa erythropus* - 30 cm

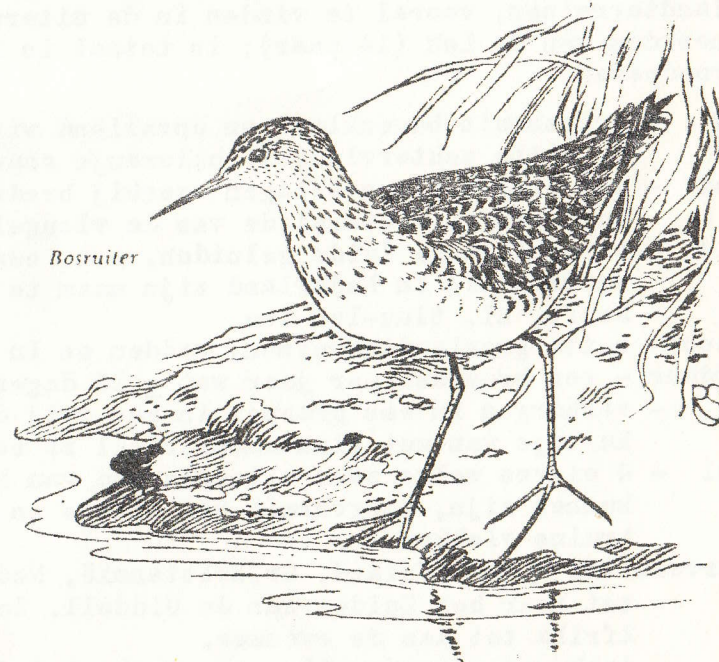
Evenals groenpootruiter doortrekker in vrij klein aantal welke incidenteel in ons gebied kan worden waargenomen. Is overigens in de zomer de enige geheel zwarte waadvogel, met wigvormige, witte stuit, lange snavel, met rode basis welke hem van de andere ruiters onderscheidt. Heeft rode poten welke in de vlucht buiten de staart uitsteken.

Waarnemingen zelfde terreinen als groenpootruiter, 's winters voornamelijk op brak- en zoutwateroevers. Vaak solitair of kleine groepjes.

Winterverblijf: Middell. Zeegebied, in kleine aantallen langes de Westkust van Europa en Gr. Br.

Trek - herfsttrek half juli/november met 2 toppen, nl. omstreeks half augustus en half oktober.
terugtrek begin maart/juni

Bosruiter

Waarnemingen, juist van deze soorten, steeds doorgeven aan Chris Kalden.

In het november-nummer van HAK-AL zullen we de ganzenfamilie wat nader onder de loep nemen. Tot de volgende keer.

KEMPHAAN - *Philomachus pugnax* - lengte 23 - 29 cm

Wordt in ons gebied alleen op trek waargenomen, m.n. in de Lekuiterswaarden. De laatste broedgevallen dateren uit uit 1962 (de Steenwaard) terwijl in 1951 er \pm 20 broedparen in het Culemborgsche Veld werden geteld.

Kleur - ♀ bovenzijde donkergeschubd, in het midden bruin-zwart met bruinachtige zomen, borst geelachtig bruin, iets gevlekt.

♂ in broedkleed met grote halskraag en oorpluimen in diverse kleuren. In de winter als ♀.

Vlucht - meestal in een troep, snel met veel wendingen

Biotoop - drassige, vochtige weilanden. Houden schijngevechten op vaste baltsplaatsen.

Broedduur - een broedsel per jaar \pm 23 dagen. Het ♀ broedt alleen en zorgt ook voor de jongen.

Nest - kuiltje in de grond, goed verborgen, gevoerd met grashalmpjes.

Legsel - meestal 4 eieren, peervormig, olijfgroen met donkerbruine vlekken en paarsgrijze ondervlekken.

Winterverblijf - Middell.Zeegebied en Afrika tot in Kaapland.

Trek - Aankomst februari/mei, weg- en doortrek door het binnenland begin juli/eind oktober. Nachttrekker.

Daar in de meeste van de huidige broedgebieden een verdergaande intensivering van de graslandcultuur mag worden verwacht, ziet de toekomst er voor de kempmaan weinig rooskleurig uit. Het is derhalve te hopen dat men er in slaagt om vooral in het Eemland tijdig enkele grote weidevogelreservaten in te stellen, waar door een goed beheer het voortbestaan van deze interessante soort in Midden-Nederland kan worden verzekerd.

Dat dergelijke reservaten vooral niet te klein mogen zijn, is gebleken nabij Den Bosch, waar een reservaat van \pm 50 ha helaas onvoldoende bleek om één der laatste Brabantse broedplaatsen van de kempmaan in stand te houden. (Avifauna van Midden-Nederland).

POELRUITER - *Tringa stagnatilis* - 23 cm.

Sierlijke vogel met een lange, zeer dunne snavel. Is kleiner dan groenpootruiter waar hij op lijkt.

Komt in Nederland voor als dwaalgast.

GROENPOOTRUITER - *Tringa nebularia* - 30 cm.

Doortrekker in vrij klein aantal in ons gebied.

Waarnemingen meestal op opgespoten terreinen, natte- of ondergelopen graslanden, slikterreinen en zwak glooiende oevers van rivieren, sloten of plassen.

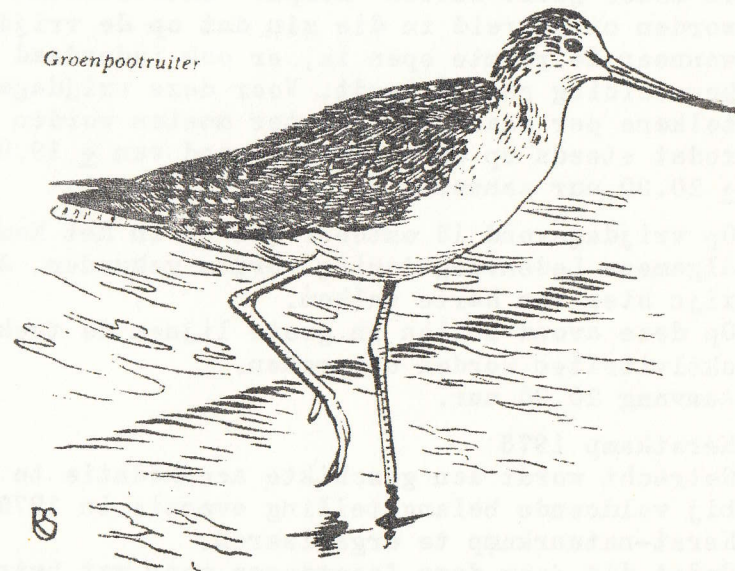
Kleur - bovenzijde grijsbruin, onderzijde wit, donkere, lange snavel en lichtgroene poten

Vlucht - snelle vlucht, niet in troepen

Geluid - een verdragend, langzaam klinkend tjoe-ie, tjoe-ie gelijklend op tureluur doch iets lager

Biotoop - broedt op vochtige heide- en hoogveengebieden

Groenpootruiter

Winterverblijf: Middell.Zeegebied, Afrika tot aan de Kaap.

Trek - herfsttrek van begin juli/begin november, terugtrek van half april/begin juni. Volgens verrichte tellingen bereikt in augustus de najaarstrek zijn hoogtepunt, waarna tot eind oktober/half november nog slechts een gering aantal ons gebied passeert. Nachttrekker.

Verslag van de vergadering van 23 september 1976

in Het Kompas

Van der Hervormde Gemeente Culemborg is een kontrakt ontvangen voor de huur van Kamer 2 van het verenigingsgebouw "Het Kompas".

De kerkvoogdij stelt deze ruimte beschikbaar tegen een jaarlijkse vergoeding van f 500,--.

Wegens het zelf opknappen van deze ruimte zal over het eerste halfjaar 1976 geen huur behoeven te worden betaald en daarna halfjaarlijks een bedrag van f 250,--.

Na overleg is besloten om de ruimte in ieder geval tot eind 1977 aan te houden waarna zal worden beoordeeld of continueren zinvol is.

In ieder geval zullen "Kompas"-activiteiten moeten worden uitgebreid in die zin dat op de vrijdagavonden, wanneer de ruimte open is, er ook inderdaad iets aan begeleiding gedaan wordt. Voor deze vrijdagavonden zal telkens per maand een rooster moeten worden opgesteld zodat steeds op deze avond iemand van ± 19.00 uur tot ± 20.30 uur aanwezig is.

Op vrijdagavond 15 oktober zal er in Het Kompas een Algemene Ledenvergadering worden gehouden. Alle leden zijn hier van harte welkom.

Op deze avond zullen in grote lijnen de toekomstige activiteiten worden besproken.

Aanvang 20.00 uur.

Kerstkamp 1976

Getracht wordt een geschikte accommodatie te vinden om bij voldoende belangstelling evenals in 1975 een

Kerst-natuurkamp te organiseren.

Omdat dit jaar deze feestdagen voor wat betreft verlof/vrije dagen uitermate ongunstig uitvallen is als uitgangspunt genomen: vertrek uit Culemborg zaterdagmiddag 25 december, gezamenlijke maaltijd 18.00 uur, vertrek dinsdagmiddag 28 december na de lunch.

Omdat bijzonderheden over prijzen, vervoer, aantal deelnemers en waar dit kamp wordt gehouden, op dit ogenblik nog ontbreken wordt hierover in de volgende HAK-AL nader op terug gekomen.

Opgaven voor deelname Chris Kalden, Leo v/d Kooy of Frans Waroux.

Bericht van de Penningmeester

Wat iedereen toch wel zal verbazen is dat het septembernummer van HAK-AL in een oplage van 150 ex. is vervaardigd. Hiervan zijn er 98 in de stad Culemborg door een aantal mensen bezorgd en hebben 31 ex. buiten Culemborg hun bestemming gevonden.

Wij zijn er eigenlijk wel een beetje trots op dat het elke maand maar weer gefikst wordt. Bovendien bestaat de indruk dat ons blad goed tot zeer goed gelezen wordt. Zeker de verschillende artikeltjes die er elke keer weer instaan. Minder pag. 2, dit is de binnenzijde van het omslag. Hier staat onder meer ook vermeld dat er contributie moet worden betaald en hoeveel. Het is wel geen hoog bedrag en er wordt ook niet voor aan de bel getrokken, maar na een aantal manifestaties, o.a. fietspuzzeltocht, avonden in de "Open Hof", Braderie, e.d. hebben zich een aantal leden gemeld, hetgeen wij overigens bijzonder plezierig vinden, die nog niet aan hun verplichtingen hebben voldaan.

Wanneer U zich realiseert met welk een krappe begroting we de zaak moeten runnen dan kunt U zich voorstellen dat al hetgeen er binnen komt een bestemming heeft. Bovendien zijn er nog een aantal mensen welke hun abonnement op "Het Vogeljaar" over 1976 nog niet hebben voldaan.

Als U hierbij de aantekening wil maken dat datgene wat U op onze rekening overmaakt t.z.t. als "gift" op uw aan-giftebiljet vermeld kan worden, dan kan het mes wellicht nog aan twee kanten snijden ook.

Mag ik op uw medewerking rekenen?

Girorekening 34 33 351 tnv F. Waroux, rek. Natuur en Vogelwacht - Culemborg.

Mieneke Uphof heeft op 9 september jl. het leven geschonken aan een welgeschapen zoon welke de naam M A A R T E N heeft gekregen.

Harry, de trotse vader, heeft hiervan op een zeer toepasselijke wijze ook de N.V.W.C. mededeling gedaan.

Wij wensen beide ouders heel veel geluk met hun kleine.

Winterkamp

Zoals je kunt lezen in het verslag van de maandelijkse vergadering is er besloten om ondanks de ongunstige Kerst toch een winterkamp te organiseren. Op dit moment is nog niet bekend waar het zal plaatsvinden en de precieze data. Wel wordt er uitgekeken naar een vrij kleine accommodatie voor ongeveer 25 mensen, geschikt voor gezinnen met jongere kinderen. Nadere bijzonderheden volgen in het novembern timer of tussentijds op de langzamerhand bekende manier.

Algemene ledenvergadering

Op vrijdagavond, 15 oktober om 20,00 uur, is er in het Kompas een algemene ledenvergadering, een jaarvergadering waarop de activiteiten van de NVWC zullen worden besproken.

De volgende dingen zullen aan de orde komen:

- kampen, hoe, waar en wanneer?
 - activiteiten in het Kompas, vooral jeugdakt.;
 - het betrekken van de leden bij de activiteiten, zoveel mogelijk leden bij zoveel mogelijk zaken.
- Het belangrijkste hierbij is, dat we in 1977 voor het Kompas f 500,- huur betalen. Het is de bedoeling zo optimaal mogelijk gebruik te maken van de ruimte; dit kan alleen maar wanneer er voldoende leden zijn, die daarbij behulpzaam willen zijn. Je hoeft beslist niet deskundig te zijn om een bijdrage te kunnen leveren.

Het is de bedoeling om de verhouding aktieve/niet-aktieve leden wat beter te maken.

Kom daarom allemaal !!!!

Bibliotheekboeken

Hans Rietvink heeft de afgelopen week de administratie van onze bibliotheek doorgewerkt en daarbij is gebleken, dat een aantal leden boeken thuis heeft, die meer dan drie maanden geleden meegenomen zijn. Ik wil hierbij het vriendelijke verzoek doen om de boekenkast nog eens na te kijken en de NVWC-boeken op een vrijdag-avond in het Kompas terug te brengen. Het gaat om de volgende leden:

Antoine Geerlings

Bert Huigen

Hans Jansen

Johan de Kruijff

P. Ruiters

Berbera, Esther en Kees v.d. Vate

Kars Veling

Arie van den Ham

Patrick v.d. Hurk

Henkjan Kievit

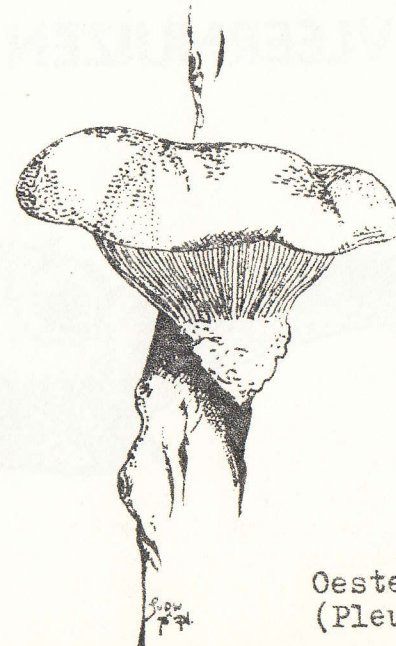
Bas Middelkoop

Rijan Terwoert

Jilles v.d. Warenburg

Al vast bedankt !

Chris Kalden

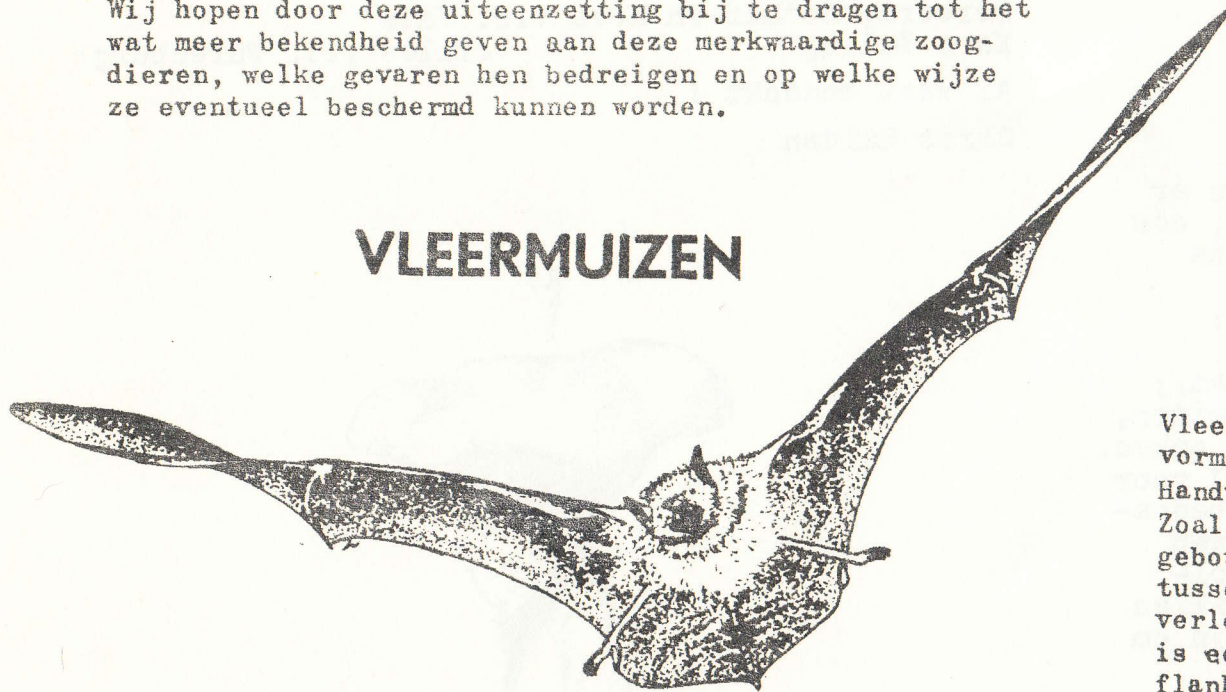
Oesterzwam
(Pleurotus ostreatus)

Gaven we op de Braderie van 28 augustus jl. bekendheid aan een aantal landelijke en regionale organisaties op het gebied van natuurbescherming, bovendien hadden we van Staatsbosbeheer de beschikking gekregen over een aantal folders over "Vleermuizen", nl. nr. 4 uit de zg. "Landloperreeks".

Het is uit deze folder waaruit we een paar gedeelten willen weergeven. Bovendien hebben we enige informatie gehaald uit het boekje van Dr. J.W. Sluiter, e.a. "Bescherming van Vleermuizen in Nederland" welk boekje bovendien in onze bibliotheek aanwezig is. Uit de Wetenschappelijke Mededelingen" nr. 104 van de K.N.N.V. getiteld "De Nederlandse Vleermuizen" van A.Punt e.a. zijn een aantal tekeningen overgenomen met enige teksten.

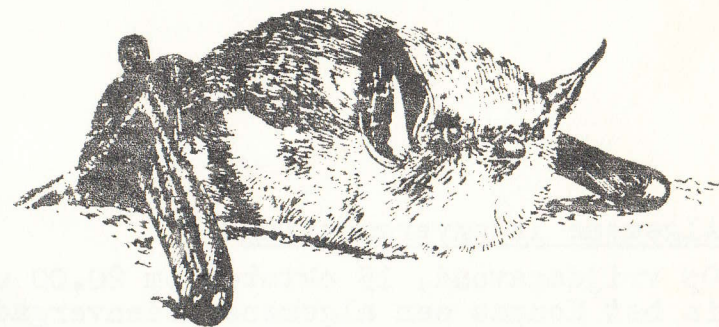
Wij hopen door deze uiteenzetting bij te dragen tot het wat meer bekendheid geven aan deze merkwaardige zoogdieren, welke gevaren hen bedreigen en op welke wijze ze eventueel beschermd kunnen worden.

VLEERMUIZEN

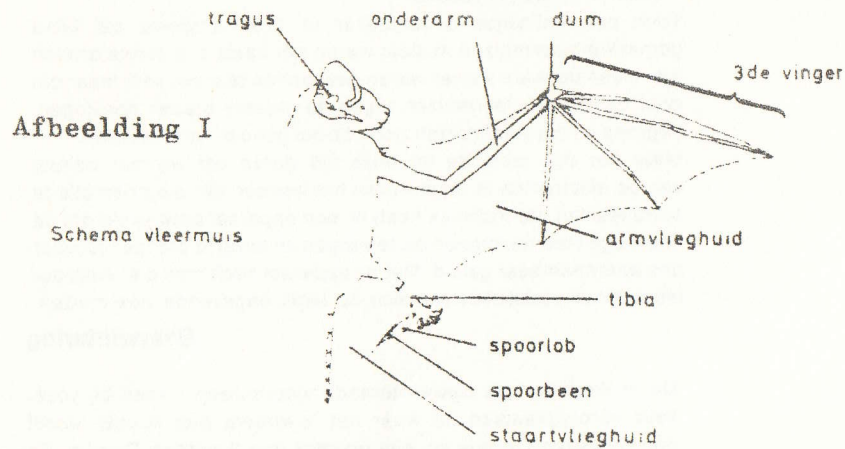
Rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*)

In 1970 kwamen in Amsterdam 80 zoölogen uit 15 landen bijeen ter gelegenheid van het internationale Congres van Chiropterologen. Het was de eerste maal in de geschiedenis dat een dergelijk gevarieerd gezelschap bijeen was om het onderzoek van één enkele diergroep, nl. de vleermuizen, te bespreken. Toch waren de daar verzamelde zoölogen nog maar een fractie van de vele onderzoekers die zich thans over de gehele wereld bezighouden met de studie van deze merkwaardige dieren. Al dit onderzoek is pas de laatste halve eeuw op gang gekomen, en dat is begrijpelijk, want ook bij het grote publiek is de belangstelling voor vleermuizen niet zo groot. Voor de meeste mensen zijn het nog geheimzinnige, wellicht griezelige dieren. Wel is het 'onbekend maakt onbemind' niet meer geheel van toepassing en worden vleermuizen, althans in onze streken niet meer in verband gebracht met hekserij en worden ze ook niet meer aan de schuurdeur gespijkerd als duivels-bezwinging. Maar een algemene populariteit als vlinders, vogels en zoogdieren hebben ze niet. Natuurlijk niet, het zijn nachtdieren, ze bewonen weinig toegankelijke verblijven en dat maakt de bestudering van hun levensgewoonten moeilijk. Men kan ze niet zo gemakkelijk, zoals vogels en vissen, in gevangenschap houden en in dierentuinen ziet men alleen de grote, vruchtenevende soorten. De publiciteitsmedia, tijdschriften en televisie zijn niet in staat spectaculaire documentaires over het leven van de vleermuizen te bieden.

Vleermuizen behoren tot de klasse der zoogdieren, maar vormen daarin evenwel een aparte orde, nl. die der Handvleugeligen (Chiroptera). Zoals de naam reeds aanduidt zijn hun "handen" zo gebouwd dat zij kunnen dienen als vleugels. Uitgespannen tussen twee korte achterpoten, de lange staart en sterk verlengde handbeenderen bevindt zich de vlieghuid. Dit is een zeer dunne vliezige onbehaarde plooi van de flankhuid. (Zie afbeelding I)

Het zijn echter wel typische zoogdieren, o.a. bezitten zij een haarvacht, bovendien baren ze levende jongen welke eveneens gezoogd worden.

Uit de naam "vleermuis" zou wellicht afgeleid worden dat zij tot de muizenfamilie behoren. Dit is echter niet het geval. Muizen behoren nl. tot de orde der "Knaagdieren". Zou men echter op het gebit alleen letten dan bestaat meer overeenkomst met de orde der "Insekteneters" waartoe o.a. mollen en spitsmuizen behoren.

In Nederland zijn ten minste 14 soorten waargenomen welke tot een tweetal families behoren, nl. de familie der "Gladneuzen" en de familie der "Hoefijzerneuzen". Enkele van de meest voorkomende soorten zijn: Dwergvleermuis - Rosse vleermuis - Laatvlieger - en Grootoor - . Deze behoren tot de "Gladneuzen" terwijl er in Nederland maar twee soorten zijn waargenomen welke tot de "Hoefijzerneuzen" behoren, nl. de "Grote hoefijzerneus" en de "Kleine Hoefijzerneus". Deze komen vrijwel alleen in Limburg voor alwaar zij in grotten overwinteren.

Wat eten vleermuizen?

Deskundigen menen dat in de grijze oudheid alle vleer-
muizensoorten insekteneters waren en dat ze later onder
de druk van de omstandigheden hun menu hebben gewijzigd.
Over de beruchte, uitsluitend van bloed levende vampiers
is bekend dat zij voeden door zich aan zoogdieren vast
te klemmen om daarna bloed van hun slachtoffer op te
zuigen. Er zijn ook vruchtenetende soorten waarvan de
kalongs oftewel "vliegende honden" bekend zijn.
Weer andere soorten leven van kleine zoogdieren, kikkers
en zelfs vissen.
De in Nederland voorkomende soorten zijn uitsluitend
insekteneters.

Ook over de uitgestrektheid van het jachtgebied (home-range) weten we niet zoveel. Vermoedelijk is dit voor de meeste soorten niet zo groot (enkele honderden meters van hun dagverblijf), maar de meervleermuis vliegt wel 10 km voor hij zijn jachtterrein bereikt (VOÛTE, 1972).

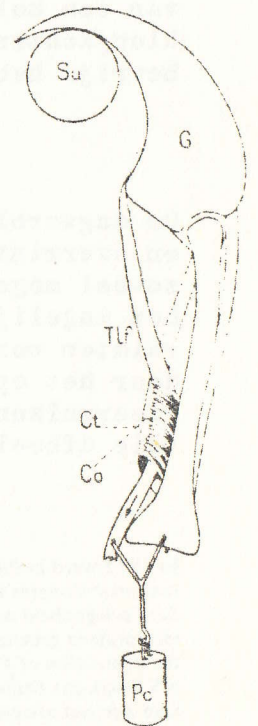
DAGVERBLIJVEN

Na hun nachtelijke fourragetochten zoeken vleermuizen hun dagverblijf op. Dit is voor een bepaalde tijd van het jaar een vaste verblijfplaats, hetzij een holle boom, een kerkzolder, een holte in een spouwmuur. In onze meergelgroeven worden tegenwoordig 's zomers geen vleermuizen meer aangetroffen. In natuurlijke grotten in Frankrijk b.v. komen daarentegen ook 's zomers veel vleermuizen voor.

Vaak vinden we in deze dagverblijven - die bijna altijd donker moeten zijn - aantallen vleermuizen bij elkaar. Een echt sociaal verband bestaat er in deze kolonies niet, al zijn hun gedragingen gesynchroniseerd. VOÛTE heeft in zijn dissertatie hierover geschreven met betrekking tot een kolonie van de meervleermuis op de kerkzolder van Berlicum (Friesland) (1972). Deze zeer donkere ruimte had een kleine opening naar buiten. Overdag hangen de dieren, vaak in een kluit bij elkaar, op bepaalde plaatsen van het dakgewelf. Dit hangen aan de achterpoten lijkt vermoeiend, maar is het niet. Bij alle vleermuizen vinden we nl. een mechanisme in de achterpoot waardoor, als een klauw zich eenmaal rond een richeltje gehaakt heeft, een vergrendeling in werking treedt, zodat het gekromd houden van de tenen geen verdere spierinspanning vereist (fig. 3). Het werkt ongeveer als een ketelhaak in een ouderwetse schouw.

Waardoor ze uit hun dagslaap ontwaken, welke wekprkkelers er eventueel zijn, is niet bekend. Vermoedelijk zijn die ook niet nodig maar beschikt ook dit dier, zoals zovele andere, over een inwendige klok die hem op een bepaald tijdstip doet ontwaken (DAAN, 1973). Al heeft bij andere vleermuizen de temperatuur en de „daglengte“ hierop een onmiskenbare invloed (LAUGENS, 1973). Als ze wakker zijn begeven ze zich naar de uitvlieg-opening, waarvoor ze zich geleidelijk allemaal verzamelen.

In ons land is de biologie van de vleermuizen dankzij het werk van VOÛTE het beste bekend.

Vergrendelingsmechanisme in de achterpoot van een vleermuis. Su: Steun, richel of spijker waaraan het dier hangt; G: klauw aan één van de tenen; Ct - Co: vergrendelingsmechanisme; Pc: gewicht van het dier; Tlf:pees van de buigspier (uit BROSETT, 1966, a, naar SCHAFFERS)

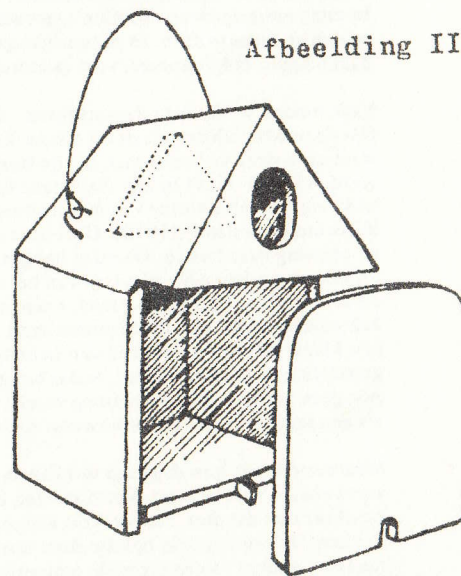
De vijanden van vleermuizen onder de dieren zijn zeldzaam. Hun nachtelijke vliegende levenswijze en de schuilplaatsen waar zij overdag roerloos en geluidloos de nacht plegen af te wachten, maken dat ze voor de andere dieren geen gemakkelijke prooi zijn.

Des te meer hebben ze echter te lijden van de mens. Direkt, door bijgeloof, onkunde en vernielzucht welke mensen ertoe brengen ze moedwillig te doden; indirect, door opruiming van hun natuurlijke vluchtoorden, die merkwaardigerwijze ook vaak door mensenhanden zijn gemaakt (bv. grotten en gebouwen).

De schade door moedwillig doden teweeg gebracht is - behoudens in enkele gevallen - moeilijk in getallen weer te geven. Er is slechts een globale indruk van uit verhalen van mensen die triomfantelijk mededeelden hoe ze zich door het omhakken en in het water werpen van een holle boom op hun erf of door het houden van klopjachten op hun zolder van deze "griezelige" dieren bevrijd hebben.

Om dagverblijven, kraamkamers en overwinteringsplaatsen zoveel mogelijk te sparen kan het mogelijke verlies aan deze ruimten worden goedgemaakt door het ophangen van speciale vleermuizenkasten. (Zie afbeelding II)

In 1972 werd in Plitvice, Joegoslavië, het 3e Internationale Congres van chiroptologen gehouden. Bij deze gelegenheid werd een raad ter bescherming van vleermuizen geïnstalleerd (International Council for the protection of Endangered bats). Voor Nederland is S. Braaksma benoemd. Moge de arbeid van deze raad zijn nut afwerpen voor het behoud van deze nuttige insekteneters voor onze fauna en daarmee voor het plezier van ieder die de natuur ter harte gaat.

Gecombineerde vogel-vleermuizen-nestkast (naar KIRK, 1971)

Het feit dat de vleermuis een nachtdier is, houdt in dat het een „oordier“ moet zijn. En nu het wonder: de „geluidloze“ vleermuis zit boordevol geluid! Soms piepgeluiden, die wel degelijk hoorbaar zijn, maar ook tonen die zo hoog zijn dat ze voor ons menselijk oor niet te horen zijn. De vleermuis tast als 't ware met een spervuur van tonen zijn omgeving af, zijn fantastisch gevoelig oor ontvangt een terugkaatsing (echo) en de hersenen registreren feitelijk een beeld van die omgeving. Ook rondvliegende insecten worden op die manier onmiddellijk gepeild.

Toen een Italiaanse onderzoeker in 1793 ontdekte dat blind gemaakte vleermuizen in staat waren om haast alle dunne draden die in een donkere kamer waren gespannen te ontwaken, maar dat doof gemaakte vleermuizen tegen de meeste draden aanvloegen, begreep hij dat vleermuizen zich „op het gehoor“ oriënteerden.

Maar het zou tenslotte tot onze tijd duren eer wij met behulp van de electronica in staat waren het wonder van die oriëntatie te onttraadselen. De techniek heeft nl. een apparaat ontwikkeld om de heel hoge vleermuistonen op te vangen en terug te brengen tot voor ons waarneembaar geluid. Met dit apparaat heeft men o.a. vliegrou-tes kunnen vaststellen van zich op jacht begevende vleermuizen.

Overwintering

De in West-Europa overwinterende vleermuizen kiezen bij voorkeur verblijfplaatsen uit waar het 's winters niet kouder wordt dan 5 graden Celsius en niet warmer dan 9 graden Celsius. De luchtvochtigheid moet er bovendien hoog genoeg zijn om uitdroging te voorkomen.

Grotten en mergelgroeven zijn daarom heel geschikt als winterverblijfplaats. Maar in ons land zijn ook ijskelders bij kastelen — door metselwerk en aarde geïsoleerde kelders waar 's winters het ijs uit de slotgracht werd opgeslagen om het 's zomers te kunnen benutten —, onder forten, de ruimte in spouwmu-uren en zelfs dikke, holle bomen in gebruik als overwinteringsplaats. Vroeger meende men dat vleermuizen de hele winter diep en bewegingloos sliepen. Dat blijkt niet het geval. Vleermuizen worden periodiek wakker — zo om de tien dagen — vliegen zo mogelijk een stukje rond en hangen daarna weer een dag of tien in diepe rust.

Dat hangen doet de vleermuis aan de klauwtjes van zijn achterpoten met de kop naar beneden.

De winterslaap blijkt een aanpassing te zijn aan ons klimaat. Vleermuizen in de tropen kennen geen winterslaap. Als in ons land de temperatuur in de winterverblijfplaats tot omstreeks 12 graden Celsius oploopt wordt de vleermuis wakker.

Zo kan men op avonden van uitzonderlijk zachte dagen gedurende de hele winter wel eens vleermuizen zien vliegen. Ook vleermuizen die in kerken overwinteren op plaatsen waar de temperatuur onnatuurlijk hoog kan stijgen, bv. door verwarming, vergasten de kerkgangers wel eens op enkele vlieggrondjes. Als men dat niet op prijs stelt is de enige oplossing de dieren een andere, koelere verblijfplaats te geven.

De vleermuis heeft het moeilijk

De vleermuis heeft het in ons land niet gemakkelijk.

Nog komen er 14 soorten voor, maar sommige gaan zo drastisch in aantal achteruit dat wij ons afvragen „hoelang nog?”

Als een belangrijke oorzaak van die achteruitgang kan worden beschouwd het verloren gaan van verblijfplaatsen voor overwinterende dieren en voor kraamkolonies.

De aan mergelgroeven zo rijke Sint Pieterberg is door cementwinning bijna geheel verdwenen. Veel oude kerken en torens raken in verval, verdwijnen of worden grondig gerestaureerd. In het eerste geval gaat een verblijfplaats verloren. In het geval van restauratie werd tot voor kort vrijwel geen rekening gehouden met het wel en wee van vleermuizen en andere – nuttige! – zolderbewoners, zoals uilen. Zijn bv. niet verschillende grote kolonies van de in Friesland nog vrij talrijk voorkomende meervleermuizen door kerkrestauraties verdwenen? Ook houtconservering met voor vleermuizen giftige middelen heeft tijdens deze restauraties de dood van menige vleermuis tot gevolg. Dergelijke verliezen kunnen met de nodige voorzorgen misschien niet helemaal, maar wel grotendeels worden voorkomen. Door een goede voorlichting begint men gelukkig meer en meer oog voor dit probleem te krijgen. Het Staatsbosbeheer, als een van de instellingen die ijveren voor het voortbestaan van vleermuizen, geeft graag advies over de vraag hoe, vóór en tijdens de restauratie, het leven van de „vaste” zoldergasten kan worden verzekerd.

Het weer in gebruik nemen van oude forten, voor niet-militaire doeleinden, heeft dikwijls grondige schoonmaakbeurten en blijvende verontrusting van winterverblijfplaatsen tot gevolg.

In nog bestaande mergelgroeven in Zuid-Limburg waar champignons worden geteeld, verdwijnen de vleermuizen ook, naar het schijnt hoofdzakelijk als gevolg van klimaatsveranderingen die de champignonkweker door afsluiting van ganggedeelten veroorzaakt.

De enige echte boomvleermuis in ons land, de rosse vleermuis, ziet zich door het omwaaien en omkappen van holle bomen hoe langer hoe meer woonruimte ontnomen.

Vergiftiging van vleermuizen door het eten van insecten die insectendodende middelen bevatten is helaas een voorkomend verschijnsel. Cijfers hierover zijn in Nederland nog niet verzameld maar wel in andere delen van de wereld. Zo bleken in een grot van Arizona (Verenigde Staten) in 1963 ongeveer 25 miljoen guanovleermuizen te huizen; in 1969 waren er nog maar 30.000 dieren over!

Gebruik van D.D.T. op de omliggende akkers waar de vleermuizen 's avonds rondvlogen, bleek de oorzaak. Na bespuitingen lagen die akkers bezaaid met dode vleermuizen.

Kunnen we iets voor de vleermuis doen?

In de eerste plaats moeten we van de daken roepen dat de vleermuis een alleronschuldigst dier is, geen onheilsbode maar een zomerbode, die nooit in haren vliegt en massa's schadelijke insecten opruimt. Daardoor draagt hij zijn steentje bij tot het bewaren van het evenwicht in de natuur.

Doen vleermuizen soms eens overlast doordat ze een ongewenste schuilplaats kiezen en de omgeving ervan bevullen, dan zijn meestal eenvoudige oplossingen te vinden zonder de dieren te doden. Ook moeten wij dagverblijven, kraamkamers en overwinteringsplaats zoveel mogelijk sparen. Dus niet elke holle boom omhakken; wel het verlies aan natuurlijke holten goed maken door het hier en daar ophangen van speciale vleermuiskasten. Mergelgroeven, forten, ijskelders, kerken en andere in aanmerking komende ruimten moeten waar mogelijk worden behouden of hier en daar zelfs speciaal worden bestemd voor vleermuizenschuilplaatsen.

Verder zou het gebruik van houtconserveringsmiddelen die wellicht geen gevaar voor vleermuizen kunnen opleveren aan te bevelen zijn. In al deze gevallen is het Staatsbosbeheer graag bereid ter plaatse te komen kijken en advies te geven hoe te handelen. Een berichtje of telefoontje naar het Staatsbosbeheer, Inspectie Natuurbehoud, Utrecht, is voldoende. Telefoon: 030-511891.

Een heugelijke tijding tot slot: bij Koninklijk Besluit zijn met ingang van 20 oktober 1973 alle inheemse vleermuissoorten tot de in ons land beschermde diersoorten gaan behoren. Een erkenning van hun nut en waarde!

Ringonderzoek

Een mens raakt nooit uitgestudeerd op de wonderen van de natuur. Zeker niet als het gaat om zo'n interessant dier als de vleermuis voor wie het „onbekend is onbemind” maar al te lang heeft gegolden. Om bv. te weten te komen of en hoe ver de vleermuis trekt, en hoe oud hij kan worden, heeft men vleermuizen een metalen ring met kenteken om de onderarm bevestigd. Nu heeft dat ringen van vleermuizen in hun winterverblijfplaatsen nogal wat verontrusting tot gevolg. Mede daardoor heeft men het ringen enkele jaren geleden gestaakt nadat men dit 20 jaar had gedaan.

Inmiddels zijn toch wel enkele wetenswaardige dingen over de vleermuizen bekend geworden.

Zo is men bv. te weten gekomen dat meervleermuizen die 's zomers op friese kerkzolders onderdak vinden ver weg overwinteren; niet alleen in de limburgse mergelgroeven maar zelfs in buitenlandse grotten (Harz) zijn er teruggevonden!

En dat er terugmeldingen bekend zijn van nederlandse vleermuizen die tot 27 jaar oud waren, brengt leek en deskundige in verbazing.

Nog meer over vleermuizen

Wie belangstelling heeft voor vleermuizen en er nog meer van zou willen weten kan met succes gebruik maken van de hieronder vermelde boeken.

- E. H. v. d. Brink. Zoogdierengids van Europa, Amsterdam, Elsevier (voor soorten en afbeeldingen)
- Bomen en vleermuizen. Informatieblad Bomenstichting nr. 5, 1974
- De Nederlandse Vleermuizen. Wetensch. Mededeling Kon. Ned. Natuurhistorische Vereniging nr. 104, 1974.
- J. W. Sluiter, P. F. van Heerdt en J. Th. de Smidt, Bescherming van vleermuizen in Nederland, Arnhem, Liners 1956 (voor algemene informatie)

Hoewel dit laatste boekje is uitverkocht is het nog wel uit verschillende bibliotheken, o.a. uit die van het Staatsbosbeheer, te lenen.

Wanneer wij U tot besluit mogen vragen om waarnemingen van vleermuizen in ons gebied, hetzij vliegende ex. dan wel dag- of overwinteringsverblijfplaatsen door te geven, zouden we dat bijzonder op prijs stellen.

Dit kan telefonisch -6213- dan wel via de gebruikelijke waarnemingenkaartjes.

Bij voorbaat onze dank!

Excursie naar het landgoed Marienwaerd

Op zaterdag 18 september om 7 uur stonden er 12 mensen te popelen om te vertrekken. We gingen over de parallelweg richting visvijvers om te kijken of daar al iets te zien was. Het enige dat we er hoorden was een tjiftjaf en we zagen er nog een grote karper. Daarvandaan gingen we richting eendekooi "de Woerd" om te kijken of we de velduil die Hans van den Berg er een week geleden gezien had, nog konden ontdekken. Het resultaat was echter alleen maar een zingende fitis, 2 buizerden, torenvalken en een paartje meerkoeten.

We gingen verder naar het landgoed en onderweg zagen we nog een grote bonte specht. Op het landgoed zelf zat niet veel, dus vertrokken we er maar. Op de Appeldijk zagen (en aten) we een paar appels, koolmezen en een paartje futen. Daarvandaan gingen we richting Regulieren. Op weg hiernaartoe zagen we patrijzen, buizerds en torenvalken.

In de Regulieren zelf was er ook niet veel meer te zien dan een stel van de eerdergenoemde stootvogels. Vooral de torenvalk was er zeer talrijk vertegenwoordigd. Ook werd er nog een vreemde fase van de buizerd waargenomen. De kenmerken waren: witte stuit met donkere eindband en voor de rest ook erg licht. Aangezien hij een witte stuit had, dachten we even aan een ruigpootbuiserd, maar aangezien de polsvlekken ontbraken is deze waarneming niet bevestigd. Bij de andere buizerden was er ook al een waargenomen met een geheel witte borst. Zo kan het mogelijk geacht worden dat de eerder genoemde ook een gewone buizerd was in een zeer lichte fase. Na deze onderbreking gingen we weer verder en op de Zeedijk ontmoetten we Kars, die zich natuurlijk weer verslapen had. We reden verder naar Culemborg, waar de groep in groepjes uiteen viel; het eind van een geslaagde excursie.

Henkjan Kievit

Waarnemingenlijst

Ook dit keer weer een bescheiden waarnemingenlijst. Waarschijnlijk is men wat traag met het inleveren of denkt men dat zijn waarnemingen niet interessant genoeg zijn. Daarom nogmaals: niet alle waarnemingen worden in Hak-al geplaatst, maar ze worden allemaal bewaard en gebruikt bij inventarisatieverslagen en dergelijke. Het is bovendien ook voor andere waarnemers leuk om te lezen wat ze kunnen verwachten als ze buiten zijn. Lever snel en veel in !!!

Purperreiger	: 4-9-'76 3 ex. Regulieren, Henkjan en Kars;
	: 12-9-'76 1 ex. Rietveldse weg, Rob van Vliet, John Pothuizen;
	: 19-9-'76 1 ex. Regulieren, Harry v.d. Warenburg;
Rode wouw	: 26-9-'76 1 ex. Bolgarijen, Frans en Roger W.+ Breun Jansen;
Wulp	: 23-9-'76 4 ex. ind.terr.C'borg, Chris Kalden;
Rouwkwikstaart	: 22-8-'76 2 ex. Wielstr.Beus., Joost Woudstra;
Paapje	: 4-9-'76 1 ex. Beus.Broeksteeg, Henkjan en Kars;
Sijs	: 26-9-'76 8 ex. Weidsteeg, Frans Waroux;
Geschubde inktzwam	: 19-9-'76 140 ex. Beus.dijk, Rob van Viet, John Pothuizen;
Schaapje	: 12-9-'76 6 ex. Zwarte kade Harry en Jilles v.d.W.;
Smal vlieszaad	: aug. 150 ex. Steenwaard, Hans v.d. Berg;
Slijkgroen	: aug. stuw Hagestein, Wim Jongejan.

Toelichting op het excursie-programma

Paddestoelenexcursie naar het landgoed Hardenbroek op 9 oktober.

Het landgoed Hardenbroek ligt bij Cothen (U.) en is 80 ha. groot. Het is ongeveer 8 km. fietsen via de Goysche brug. Na de regenval van de afgelopen weken zijn op verschillende plaatsen de paddestoelen de grond uit geschoten; te verwachten valt, dat er op Hardenbroek verscheidene soorten te determineren zijn. Overigens, iedereen die heksenkringen wil zien, hoeft nu maar naar een weiland te gaan waar paarden gelopen hebben. In de meeste gevallen zullen er weidechampignons e.d. te vinden zijn. In een weiland langs de Diefdijk bij fort Leerdam staan er meer dan duizend bij elkaar.

Fietsexcursie naar het landgoed Zoelen op 17 oktober. Het is een tocht van ongeveer 12 km. (enkele reis) over Zoelmond en de Aalsdijk. Het landgoed is 160 hectare groot en vertoont een grote afwisseling in begroeide (bos, lanen) en onbegroeide delen (weiland).

Stootvogeltellingen op 23 oktober. Er zullen goed begrensde delen van de omgeving van Culemborg geteld worden op stootvogels. De begrenzing wordt gevormd door wegen, waterlopen e.d. Het aantal gebieden hangt natuurlijk af van het aantal deelnemers. Het is de bedoeling deze tellingen om de 5-6 weken te herhalen. We krijgen dan een idee over het verloop van de aantallen stootvogels gedurende het winterhalfjaar. Het is dit jaar des te interessanter, omdat er behoorlijk veel veldmuizen zijn, het favoriete voedsel van de meeste stootvogels en uilen. Op de excursie naar Marienwaard van 18 september werden bijvoorbeeld niet minder dan 60 torenvalken gezien.

Meeuwentellingen op de slaappleaatsen op 30 oktober. Hiervoor geldt in principe hetzelfde als voor de stootvogeltellingen. Door het herhaald tellen van meeuwslaappleaatsen krijgen we een idee in de aantallen en soorten meeuwen gedurende het winterhalfjaar. De slaappleaatsen vinden we op open, rustig water zoals de afgraving in de Redichemse waard en bij Hagestein.

Excursie naar de Flevopolder op 7 november.

Over de Flevopolder hoeven we niets te vertellen, elke vogelaar begint al te watertanden bij de naam alleen. De gehele winter zijn er enorme aantallen vogels waar te nemen. Iedereen, die wil rijden, wordt verzocht zich zo vroeg mogelijk op te geven.

Treinerexcursie naar de Kil van Hurwenen op 13 november. De Kil is een staatsnatuurreservaat van 50 hectare. Het is een oude Waalarm met brede rietzomen, waar veel eenden en ganzen op de trek en in de winter verblijven. Van het station Zaltbommel is het ongeveer 2 km. lopen naar de Waaldijk. De kosten zullen niet meer dan f 4,- per persoon bedragen. De trein vertrekt om 7.54 uur (6 minuten voor acht).

Kompas

Vanaf 17 september is er elke vrijdag weer iemand in het Kompas aanwezig, zodat je weer terecht kunt voor het lenen van boeken, het uitwisselen van waarnemingen en voor een praatje. Daarnaast zullen er op gezette tijden bepaalde dingen georganiseerd worden, zoals jeugdavonden en dia-avonden.

EXCURSIE - PROGRAMMA

Vrijdagavond 8 oktober - 19.30 uur

Jeugdbijeenkomst in Het Kompas.
Leo v/d Kooy.

Zaterdag 9 oktober - 08.00 uur

Paddestoelenexcursie naar het Landgoed Hardenbroek.
Deze excursie gaat o.l.v. Geard van Zuylen.
Het is misschien raadzaam een paddestoelengids mee
te nemen om zelf te kunnen determineren.

Vrijdagavond 15 oktober - 20.00 uur

Algemene Ledenvergadering in Het Kompas.

Zondag 17 oktober - 08.00 uur

Fietsexcursie naar het Landgoed Zoelen.
Een gebied wat enigszins vergelijkbaar is met
Mariënwaerd, met afwisselend open en beboste gedeelten
en een aantrekkelijk parkbos.
De excursie gaat o.l.v. Gerard van Zuylen.

Zaterdag 23 oktober - 08.00 uur

Stootvogeltellingen in van tevoren vastgestelde
gebieden. Chris Kalden.
Zie hierover elders in dit nummer.

Zaterdag 30 oktober - 16.30 uur

Meeuwentellingen op de slaappleatsen.
Chris Kalden.

Zondag 7 november - 08.00 uur

Excursie naar de Flevopolder.
Bij voldoende deelname organiseren we een busexcursie
naar de Flevopolder. Er kunnen maximaal 30 personen
mee, de kosten bedragen ongeveer f 11,50 per persoon.

Mocht er onvoldoende interesse bestaan, dan zal
getracht worden met eigen auto's te gaan.
Opgave uiterlijk 27 oktober bij Chris Kalden - 6213 -
met opgave of men eventueel over een auto beschikt en
het aantal open plaatsen daarin.

Zaterdag 13 november - 07.54 uur - station Culemborg

Treinexcursie naar de Kil van Hurwenen o.l.v. Leo
van der Kooy.
Vertrek vanaf station Culemborg, trein richting
Zaltbommel om 07.54 uur. Kosten retour 2e klasse
Culemborg-Zaltbommel.

NOTEER DE DATA OP DE KALENDER!!

Graag tot ziens bij het Postkantoor aan het Jach
indien niet anders staat aangegeven!
